

RETTIGHETSGRUPPA – HVA SKJER?

I dette nummeret av dialog velger vi å fokusere på:

Gode helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming

Nasjonal veileder ble publisert. 2. juni 2021.

Veilederen bruker skal, må, bør og kan. Innledningsvis er det beskrevet på s. 5 hvordan dette skal forstås:

«Veilederen er organisert i korte tekster som beskriver lovkrav og faglige anbefalinger. Når det står «skal» eller «må» i teksten betyr det at kravet er enten lov-eller forskriftsfestet, eller at det er så tydelig faglig forankret at det sjelden vil være forsvarlig ikke å gjøre som beskrevet. «Bør» betyr at anbefalingen er en sterk anbefaling fra helsedirektoratet. Ordet «kan» brukes om eksempler eller anbefalte forslag til hvordan man kan handle for å imøtekomme et lovkrav eller en sterk anbefaling.

I beskrivelsen av målgrupper sies det på s. 3:

«Veilederen handler om mennesker med utviklingshemming. Praksisen som beskrives og anbefalingene som gis kan imidlertid også anvendes i forhold til andre personer med behov for habilitering, det vil si personer som har, eller står i fare for å få begrensninger i sin fysiske, psykiske, kognitive eller sosiale funksjonsevne.»

Veilederen bygger på menneskerettighetene og CRPD.(FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne.

Innhold og tekst gjennom artikkelen er hentet fra veilederen, i kronologisk rekkefølge.

Hva sier veilederen om ASK?

Kommunen skal sørge for nok personell med rett kompetanse i helse- og omsorgstjenesten til personer med utviklingshemming. Kommunen skal ha oversikt over kompetanse- og opplæringsbehov, sett opp mot brukernes behov for tjenester og de oppgavene som skal løses.

Kommunen må sørge for at alle tjenesteytere har felles grunnleggende kompetanse **innenfor sentrale kompetanseområder** og at de får nødvendig veiledning. Kommunen må tilrettelegge for kompetanseheving som kurs, videreutdanning og etterutdanning.

Sentrale kompetanseområder er bl.a:

- **Kommunikasjon, herunder alternativ- og supplerende kommunikasjon ASK**

Kommunen skal sørge for kommunikasjons og relasjonskompetanse hos tjenesteytere.

Virksomhetsledere i helse- og omsorgstjenesten skal sørge for at tjenesteytere har grunnleggende kommunikasjonskompetanse. Nødvendige kompetansetiltak og rutiner for opplæring må være på plass.

Tjenesteytere må videre ha nødvendige kommunikasjonsferdigheter i møtet med den enkelte tjenestemottakeren. Tjenesteytere må få opplæring i den enkeltes språk og kommunikasjonsferdigheter, enten det er talespråk, tegnspråk eller alternativ supplerende kommunikasjon (ASK).

Kommunen skal legge til rette for bruk av ASK hos personer med utviklingshemming.

Kommunikasjon og muligheter for å bli hørt og forstått er avgjørende for god livskvalitet og deltagelse, Kommunen må legge til rette for at personer med utviklingshemming som helt eller delvis mangler tale og har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK), kan få utvikle og bruke egnede kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmidler i helse- og omsorgstjenesten.

Bruk av ASK og kommunikasjonsmidler må ta utgangspunkt i personens muligheter og begrensninger og må sees i et livsløpsperspektiv. Mange aktører må samarbeid om å legge til rette for best mulig kommunikasjon i de ulike livsfasene og overgangene:

- Helsestasjon, skolehelsetjenesten og fastlegen. Oppdage og henvise til utredning.
- Habiliteringstjenesten. Tilby utredning
- Skolen i samarbeid med PPT og eventuelt Statped. Gi nødvendig opplæring.
- Statped kan gi kommunen og skolen veiledning i ASK. (i de mest komplekse sakene)
- Voksenopplæring skal tilby nødvendig opplæring av ASK til voksne.
- NAV og hjelpemiddelsentralen har ansvar for kommunikasjons hjelpemidler og utstyr.

Kommunen må legge til rette for at barn, unge og voksne kan bruke ASK og kommunikasjons hjelpemidler på alle arenaer der de oppholder seg: i hjemmet, i barnehage og skole, på avlastningstilbud, hos støttekontakt, på dagsenteret, på arbeidsplassen osv.

Virksomhetsledere i helse- og omsorgstjenesten må sørge for at tjenesteytere har grunnkompetanse i ASK og spesifikk kompetanse og ferdigheter på personens individuelle kommunikasjonsmidler.

ASK krever kontinuerlig individuell tilpasning, vedlikehold og tilpasning. Det tverrfaglige samarbeidet bør forankres i individuell plan.

Kommunen skal legge til rette for at personer med utviklingshemming kan utøve selvbestemmelse.

Retten til å bestemme selv er et menneskerettslig prinsipp som handler om å ta egne avgjørelser og bestemme over sitt eget liv.

Helse og omsorgstjenesten må sammen med barnehage og skole, dagtilbud og tilrettelegte arbeidsplasser og andre arenaer tjenestemottaker beveger seg på, gjennom beslutningsstøtte legge til rette for at tjenestemottakerne får utøve selvbestemmelse og leve mest mulig i tråd med egne ønsker og behov.

All beslutningsstøtte må ta utgangspunkt i personens kommunikasjonsmåte.

Kommunen skal sørge for at personer med utviklingshemming og nærmeste pårørende får medvirke i planlegging, utforming, gjennomføring og evaluering av egne tjenester.

Kommunen skal sørge for brukermedvirkning i helse- og omsorgstjenestene. Tjenestetilbudet skal utformes i samarbeid med tjenestemottaker og eventuelt nærmeste pårørende.

Dette krever blant annet:

- Tilpasset informasjon og kommunikasjon inkludert ASK.

Hvis personen har en uttrykksmåte som er vanskelig å forstå, må virksomhetsleder sørge for at primærkontakt eller andre som kjenner uttrykksmåten tolker og videreformidler det personen gir uttrykk for.

Når det gjelder barn medvirker foreldrene sammen med og på vegne av barnet.

Kommunen skal sørge for individuell tilrettelegging av tjenester til personer med utviklingshemming.

Virksomhetsleder skal sørge for at alle tjenester utformes i samarbeid med tjenestemottaker selv og eventuelt nærmeste pårørende. Tjenesteyter må ha god kommunikasjons- og relasjonskompetanse. Brukermedvirkning og tilnærmingen «Hva er viktig for deg?» bør legges til grunn. Det skal legges til rette for at tjenestemottaker gis mulighet for selvbestemmelse, innflytelse og personlig utvikling.

Kommunen skal sørge for at personer med utviklingshemming kan medvirke på systemnivå.

Kommunen skal ha systemer for innhenting av erfaringer og synspunkter hos tjenestemottakere med utviklingshemming og deres pårørende. Tjenestemottakere og pårørende skal bli lyttet til i kommunens tjenesteutviklings- og forbedringsarbeid.

- Tilrettelegge for deltagelse i kommunale råd og dialogmøter
- Tilrettelegge for brukerpanel
- Systematisk innsamling av tilbakemeldinger
- Brukerråd i dagaktivitetstilbud eller på tilrettelagte arbeidsplasser
- Deltagelse i rekruttering av private tjenesteleverandører

Det skal tilrettelegges slik at tjenestemottaker får brukt sine ressurser for å fremme sine synspunkter. Informasjon skal tilpasses og det skal gis tid slik at tjenestemottakerne får tid og støtte til å finne svarene selv.

Kommunen skal legge til rette for at personer med utviklingshemming kan ha en aktiv og meningsfylt tilværelse.

Kommunen skal legge til rette for at personer med utviklingshemming har mulighet til å leve og bo selvstendig og ha en aktiv og meningsfylt tilværelse i fellesskap med andre.

Kommunen bør arbeide systematisk for å bygge ned funksjonshemmedes barrierer mot deltagelse for personer med utviklingshemming. Barrierer kan handle om fysisk utforming og tilgjengelighet, organisatoriske forhold, holdninger, kultur, kommunikasjonsformer, sosiale forhold mm.

Kommunen skal vurdere tillitsskapende tiltak overfor tjenestemottakere som takker nei til nødvendig bistand.

Når en person har behov for tjenester fra kommunen og over tid takker nei til tilbudet, kan personens rett til selvbestemmelse komme i konflikt med kommunens plikt til forsvarlig og omsorgsfull hjelp.

Aktuelle spørsmål:

- Hvorfor avviser tjenestemottaker bistanden.
- Har tjenestemottaker fått tilstrekkelig informasjon og er informasjonen forstått?
- Hva er viktig for personen og er det tatt hensyn til?

Kommunen skal bidra til gode barne- og ungdomsår.

Barnet skal få tilpasset informasjon og skal få uttrykke seg, bli hørt og få utført selvbestemmelse i tråd med sine rettigheter, alder og utviklingsnivå. For at barnet skal bli hørt på lik linje med andre barn må barnehage, skole, helse- og omsorgstjenesten og foreldre hjelpe barnet i samsvar med funksjonsevne og alder.

- Behov for tilrettelegging av psykososialt og fysisk miljø, inkludert alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) må kartlegges og planlegges for i overganger.

Kommunen skal legge til rette for at personer med utviklingshemming og deres familier får god overgang når tjenestemottaker blir voksen.

Et av de sentrale temaene for kartlegging, planlegging, ansvar- og kompetanseoverføring mellom tjenesten er:

- Hjelpemidler inkludert ASK og velferdsteknologi.

Kommunen skal bistå personer med utviklingshemming i valg, utforming og tilrettelegging av bolig.

Kommunen må tidlig legge til rette for medvirkningsprosesser for ungdom og voksne med utviklingshemming, foreldre og eventuelt verge. Personen selv og foreldrene må få tilrettelagt informasjon om sentrale aspekter ved det å skaffe seg bolig.

Kommunen må legge til rette for en god alderdom for personer med utviklingshemming.

Å kunne uttrykke seg og gjøre seg forstått er like viktig i alderdommen som tidligere. Mange får et økende behov for kommunikasjonsstøtte når syn, hørsel, motorikk og/eller kognitive ferdigheter svekkes. Det er for eksempel helt avgjørende å kunne si ifra om smerter. Virksomhetsleder må sørge for at alternative eller supplerende kommunikasjonsformer (ASK) jevnlig vurderes og tilpasses.

Personer som tidligere ikke har benyttet ASK kan ha nytte av ASK i alderdommen når talespråket og talespråkforståelse svekkes.

Kommunen skal legge til rette for fysisk aktivitet for personer med utviklingshemming.

Virksomhetsleder må sikre at tjenester oppfyller krav til kompetanse knyttet til enkeltvedtak som f. eks kommunikasjon.

Kommunen skal arbeide systematisk for å beskytte personer med utviklingshemming mot vold og overgrep.

Forebyggende tiltak overfor barn, unge og voksne med utviklingshemming er blant annet:

- Sikre at personer som bruker ASK kan formidle sine egne grenser.

Kommunen skal arbeide systematisk for å forebygge utvikling av utfordrende atferd hos personer med utviklingshemming.

For å forebygge utfordrende atferd er det avgjørende at kommunen yter tilrettelagte tjenester med respekt for den enkeltes fysiske og psykiske integritet hvor det legges til rette for at tjenestemottaker kan uttrykke seg, bli forstått og utøve selvbestemmelse

Utfra kartlegging av utfordrende atferd må kommunen sammen med habiliteringstjenesten sammen med tjenestemottaker og eventuelt nærmeste pårørende utforme og iverksette tiltak. Eksempel på tiltak kan være:

- Miljørettede tiltak som økt forutsigbarhet og bedre kommunikasjon.
- Individrettede tiltak som....., kommunikasjonstrening...

Kommunen skal legge til rette for bruk av velferdsteknologi for personer med utviklingshemming.

Eksempler er teknologi for planlegging og struktur, språk- og kommunikasjonsteknologi, ...

Kommunen skal arbeide for å fremme helsekompetanse hos personer med utviklingshemming,

Å fremme helsekompetanse hos personer med utviklingshemming kan handle om å gjøre relevant informasjon tilgjengelig for den enkelte med den hensikt p:

- Kunne gi uttrykk for at noe er galt
- Håndtere og mestre egne helseproblemer
- Forstå betydningen av egen livsstil

Kommunen skal fange opp tegn til mistilpasning og sykdom hos personer med utviklingshemming.

Personer som ikke kan kommunisere ved hjelp av talespråk, må få mulighet til å kommunisere og uttrykke seg på andre måter. Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) kan være viktig for å kunne uttrykke smerte og sykdomsfølelse.

Kommunen skal forbedre og følge opp medisinsk utredning, behandling, habilitering og rehabilitering.

- Avklare behovet for forberedelse, herunder tilrettelegging i forbindelse med undersøkelse

- Gi nødvendig, tilpasset informasjon til tjenestemottaker og pårørende og hjelp til forberedelser.

Etter konsultasjon hos lege/behandlingsansvarlig skal tjenesteyter med ansvar for helseoppfølging:

- Kommunisere med tjenestemottaker og eventuelt nærmeste pårørende om oppfølging.
- Sørge for opplæring og veiledning av tjenesteytere, tjenestemottaker og pårørende.

Kommunen skal legge til rette for god munn- og tannhelse hos personer med utviklingshemming.

For å etablere tillit og hindre tannlegeskrekk hos barn og unge, bør tannhelsepersonell snakke med foreldre om:

- rutiner for å forberede og trygge barn og unge før besøk på tannklinikken, herunder tilpasset informasjon om hva besøket innebærer.

Kommunen skal sørge for lindring og omsorg ved livets slutt hos personer med utviklingshemming.

- Forberedende samtale om livets slutt tilpasset personens forståelsesnivå og livs- og bosituasjon.

Rettighetsgruppa i ISAAC anbefaler at ASK- brukere, pårørende og fagpersoner setter seg inn i veilederen og ser på hvilke områder veilederen kan bidra til bedre ASK-oppfølging og tilrettelegging for bruker. Veilederen inneholder også andre viktige områder innenfor helse- og omsorg, slik at den også kan være nyttig i forhold til andre temaer enn ASK.

Når vi nå har brukt plass utelukkende på denne veilederen i dette nummeret av Dialog er det for å synliggjøre hvor gjennomsyret veilederen er av at brukers språk – og kommunikasjon skal tas på alvor og hvilket ansvar kommunen har for dette.

I senere nummer vil vi komme tilbake til organisasjonssamarbeid, Ny opplæringslov som tidligst kommer i 2023 og ASK i forhold til språkloven.

Høring på forslag til ny opplæringslov og endringer i friskoleloven ble lagt ut 26 august med høringsfrist den 20/12-21.

Gå til høringen her:

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-opplaringslov/id2868810/>

Gledelig er det at i dette forslaget er ASK-paragrafene tatt inn etter gode argumenter i forrige høringsrunde! Takk til alle som kjempet den kampen sammen med oss! I tiden fremover vil vi bruke tid på å sette oss inn i det nye forslaget med fokus på ASK.

Dersom du ønsker å delta i rettighetsarbeidet kan du ta kontakt med styret i ISAAC, eller med et av medlemmene i rettighetsgruppa.